

Ekonomi Notları

Finansal Kapsayıcılık: Türkiye ve Dünya Karşılaştırması

Ünal Seven, Ahmet Duhan Yassa, Fatih Yılmaz

Abstract

In this study, we firstly analyze the development of financial inclusion across the globe and in Turkey over the last decade and then, provide a more focused study on the relation between financial inclusion and regional demographics in Turkey. According to the findings, despite the significant progress in financial inclusion over the last decade, the inclusion gap between developed and developing countries has been preserved. More specifically, Turkey's performance in financial inclusion appears to be in better shape as compared to the countries in the same income group (upper-middle income). In contrast, the data also shows that women participation in financial system remained well below in Turkey relative to the same income group countries. According to the regional comparisons, we conclude that regions with low women labor force participation also indicates poor financial inclusion. Additionally, financial inclusiveness is positively correlated with regional education and income levels.

Özet

Bu çalışmada, finansal kapsayıcılığın dünya ve Türkiye'deki son on yıllık gelişimi karşılaştırmalı olarak sunulduktan sonra mikro veriler ile Türkiye'deki temel demografik göstergelerle ilişkisi analiz edilmektedir. Analiz bulgularına göre, dünya genelinde son on yılda finansal kapsayıcılıkta önemli yol alınmakla beraber, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın korunduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin finansal kapsayıcılık performansının aynı gelir grubu ülke ortalamasına göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Buna karşın, veriler Türkiye'de kadınların finansal sisteme katılımının benzer ülke ortalamasının oldukça altında kaldığını göstermektedir. Yapılan bölgesel karşılaştırmalarda, kadınların işgücüne katılımının düşük olduğu bölgelerde aynı zamanda finansal sisteme katılımın da düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber, eğitim seviyesi ve gelir ile finansal kapsayıcılık arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

Giriş

Finansal gelişmişliğin yoksulluğun azaltılmasına, toplumsal refahın artırılmasına, gelir dağılımı eşitsizliğinin iyileştirilmesine, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına katkısı farklı akademik çalışmalarla ortaya konulmuştur.¹ Finansal gelişmişlik kavramı temel olarak finansal erişim, derinleşme ve kapsayıcılık² olmak üzere üç farklı tanım üzerinden tartışılmaktadır. Bunlardan ilk ikisi ihtiyaç duyulan finansmana (kredi vb. araçlarla) erişilmesi ve finansal piyasaların çeşitlendirilmesi (para ve sermaye piyasaları) gibi daha çok ikincil gereksinimlere yoğunlaşırken, finansal kapsayıcılık bireylerin banka hesabı açma gibi temel finansal ihtiyaçlarını karşılayabilmesine odaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle finansal kapsayıcılık, bir ekonomi içerisinde herhangi bir nedenden dolayı finansal sistemin dışında kalan bireylerin finansal sisteme dâhil edilme süreci olarak tanımlanabilmektedir.

Bu çalışmada, finansal kapsayıcılığın dünya ve Türkiye'deki son on yıllık gelişimi karşılaştırmalı olarak sunulduktan sonra mikro veriler ile Türkiye'deki temel demografik göstergelerle ilişkisi analiz edilmektedir. Bu bağlamda, analizde ilk olarak, finansal kapsayıcılığın farklı gelir grubu ülkeleri ve Türkiye'deki eğilimi literatürde kabul görmüş göstergelerle incelenmektedir. Analiz bulgularına göre, dünya genelinde son on yılda finansal kapsayıcılıkta önemli yol alınmakla beraber, yüksek gelir grubunda yer alan ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın korunduğu karşımıza çıkmaktadır. Dünya Bankası tarafından üst-orta gelir grubu üyesi olarak sınıflandırılan Türkiye'nin finansal kapsayıcılık performansının benzer gelir grubu ülke ortalamasına göre daha iyi bir konumda olduğu görülmektedir. Buna karşın, Türkiye'de kadınların finansal sisteme katılımının benzer ülke ortalamalarının altında kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmında, Türkiye'nin benzer ülke trendlerinden farklılaştığı cinsiyet ve eğitim alanları bölgesel farklılıklar ışığında daha detaylı olarak incelenmiştir. Çalışmamız bu yönüyle değerlendirildiğinde, ilgili yazında Türkiye üzerine yapılan çalışmalar adına ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda, farklı göstergelerin ayrı ayrı kullanılması yerine, ilk olarak temel bileşen analizi yöntemiyle literatürde kabul görmüş beş gösterge birleştirilerek finansal kapsayıcılık endeksi oluşturulmuştur. Oluşturulan bu endeks kullanılarak bölgesel bazda Türkiye'de finansal kapsayıcılık haritası çıkarılmıştır. Endeks sonuçları, uluslararası karşılaştırmalarda karşımıza çıkan ekonomik gelişmişlik ve finansal kapsayıcılık arasındaki pozitif ilişkiye paralel olarak, bölgesel ekonomik gelişmişlik ve finansal kapsayıcılık arasında ülkemizde de benzer bir eğilimin olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgesel karşılaştırmalar, kadınların işgücüne katılımı ve üniversite mezunu payının yüksek olduğu bölgelerde finansal kapsayıcılığın da oldukça yüksek seyrettiğini göstermektedir. Dolayısıyla, finansal kapsayıcılığın kadınlar arasında düşük olması, bu grubun işgücüne katılımının erkeklere oranla daha düşük kalması ile açıklanabilir. Bu sonuçtan hareketle, Türkiye'de finansal katılımın artırılmasını amaçlayan politikaların geliştirilmesinde, kadınların işgücüne katılımı ve eğitim seviyesi de göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışmanın sonuçları ilgili literatür ile uyumludur. Nitekim finansal kapsayıcılık, ilgili literatürde ağırlıklı olarak, gelir eşitsizliği, okuryazarlık, şehirleşme, cinsiyet eşitsizliği gibi sosyolojik kavramlar ile ilişkilendirilmektedir. Yapılan akademik çalışmalar, işgücüne katılım ve kazançlardaki cinsiyet eşitsizliğinin kadınların düşük gelirli kalmasına neden olduğunu ve bunun da resmi finansal kurumlarda hesap açma olasılığını azalttığını göstermektedir (Chen vd., 2005; Fletschner ve Kenney, 2011; Demirgüç-Kunt vd., 2013). Benzer şekilde Grohmann vd. (2018) ise okuryazarlık oranının finansal kapsayıcılık ile pozitif ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Kadınlara yönelik finansal kapsayıcılığın artırılması aynı zamanda 2018 yılındaki G-20 zirvesi ana başlıkları arasında işlenmiştir (G-20, 2018).

Finansal kapsayıcılığın ölçümü ve dünyadaki genel resmi Bölüm 2'de sunulmaktadır, Bölüm 3 finansal kapsayıcılığın Türkiye özelindeki sosyo-ekonomik faktörlerle ilişkisini tartışırken, değerlendirmeler son bölümde özetlenmektedir.

¹ Bknz. Beck (2000), Beck vd. (2007), Demirgüç-Kunt vd. (2008), Seven ve Yetkiner (2016).

² Bu çalışmada finansal kapsayıcılık tanım olarak finansal tabana yayılma ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

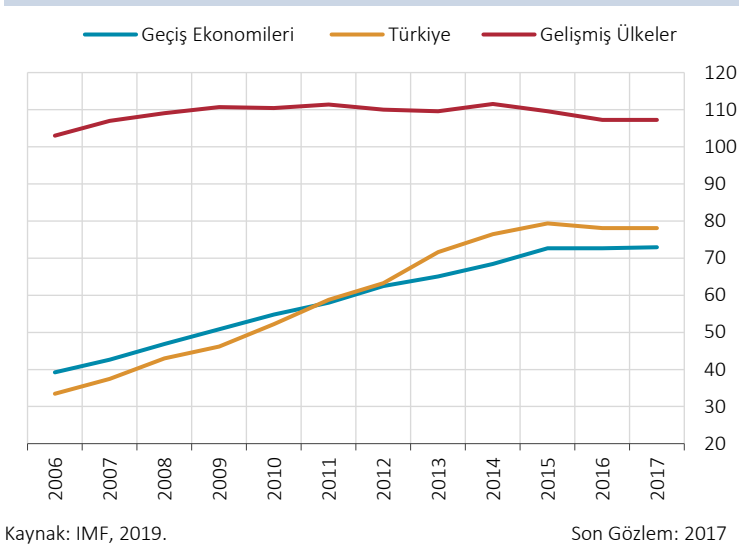
Finansal Kapsayıcılığın Ölçümü ve Dünyadaki Durumu

Finansal kapsayıcılık, genel olarak, en temel finansal kurum ve hizmet ağının yaygınlığıyla ölçülmektedir. Genel kabul görmüş ölçütlerinin başında kişi başı ATM sayısı ve kişi başı banka şubesi sayısı gibi yoğunluk göstergeleri gelmektedir. Yüz bin kişi veya bin kilometre kare başına düşen ATM sayısı ve banka şube sayısı olarak hesaplanan ölçütler, finansal hizmet noktalarının ülke içine coğrafi ve demografik olarak yaygınlaşmasını göstermektedir. Öte yandan, kişi başına mevduat hesabı, POS cihazı ve kredi kullanıcı adetleri de finansal hizmetlerin kullanımının yaygınlığını ölçen bir gösterge olarak Dünya Bankası'na ve akademik çevrelerce kullanılmaktadır. Bu ölçütlerin yüksek değer alması finansal kapsayıcılığın daha geniş olduğu anlamına gelmektedir.

Bu ölçütlerin genellikle sadece bankaların faaliyetlerini ve hizmetlerini içermesi bir eleştiri olarak kabul edilebilir olsa da diğer finansal kurumların, örneğin yatırım bankaları, sigorta şirketleri, mikro kredi kurumları, emeklilik şirketleri vb. gibi, sunduğu hizmetlere dair uluslararası karşılaştırmalarda kullanılabilir veri çeşitliliği henüz bulunmamaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda kullanılan göstergelerin uluslararası karşılaştırmalara imkân verecek göstergeler olmasına dikkat edilmiştir.

IMF'nin Finansal Erişim Anketi'nden derlenen verilere göre, son on yılda, yüz bin kişi başına düşen ATM sayısı gelişmiş ülkelerde sabit kalırken, Türkiye ve benzeri geçiş ekonomilerinde yükseliş eğilimindedir (Grafik 1).³ Türkiye'deki artış miktarı ise içerisinde bulunduğu geçiş ekonomileri ülke grubuna göre daha yüksek olmasının yanında, özellikle 2010 yılı sonrasında bu ülkelerin ortalamasından pozitif ayrışması dikkat çekmektedir. Bu artışta, Global Finansal Kriz (GFK) sonrası güçlü şekilde artan sermaye akımlarıyla bankacılık sektörünün büyümesi gibi birincil etkilerin payı olduğu kadar, finansal gelişmişliğin reel sektör istihdam ve ticaret ağı üzerinden nüfusa yayılması, bölgesel altyapının güçlendirilmesi, teknolojinin yaygınlaşması gibi ikincil etkilerin de payı olabileceği not edilmelidir.

Grafik 1: ATM Sayısı Nüfus Oranı: Türkiye ve Ülke Grupları Karşılaştırması (Yüz Binde, 15+ Yaşı)

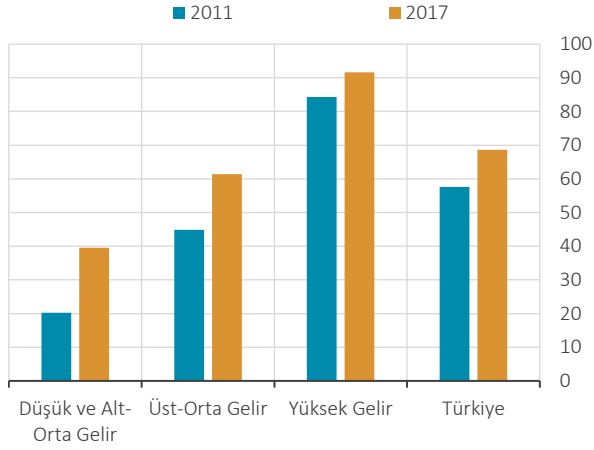

Dünya Bankası gelir grubu sınıflandırmasına göre, ülkeler düşük ve alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli olarak ayrıştırıldığında, 2011-2017 yılları arasında gelirin yüksek olduğu ülkelerde finansal kapsayıcılığın arttığı görülmektedir (Grafik 2). Türkiye'deki banka hesabı sahiplik oranı, Türkiye'nin de dâhil olduğu, üst-orta gelir grubunun üzerindedir. Buna karşın, 2011-2017 yılları arasında Türkiye'deki banka hesabı sahiplik oranındaki büyüme, üst-orta gelir grubunun ortalama büyüme oranının bir miktar altında kalmıştır.

³ Financial Access Survey (2019). Ülke tanımları IMF'nin resmi tanımı üzerinden yapılmaktadır. Benzer bir eğilim, Türkiye'nin diğer geçiş ekonomilerinden pozitif ayrışması, her yüz bin kişiye düşen banka hesabı sayısı ve banka şube adedi grafiklerinde de görülmektedir.

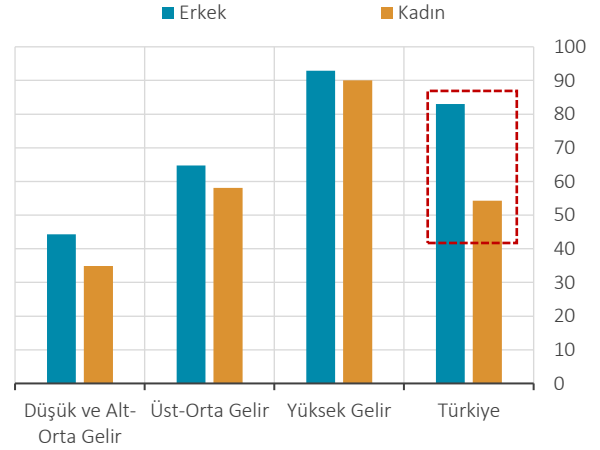
Herhangi bir banka ya da finansal kuruluşta tek başına ya da bir başkasıyla ortak olarak hesabı olduğunu bildirenlerin oranını ifade eden banka hesabı sahiplik oranının cinsiyete göre dağılımının 2017 yılındaki durumuna baktığımızda karşımıza farklı bir durum çıkmaktadır. Diğer ülke gruplarında kadın ve erkeklerin banka hesabı sahiplik oranları birbirine yakın seyrederken, Türkiye’de erkeklerin banka hesabı sahiplik oranı kadınlarınkinin bir buçuk katından fazladır. Bunun yanında, erkeklerin banka hesabı sahiplik oranı üst-orta gelir grubu ülke ortalamasına oldukça üzerindeyken, bu oran kadınlar için karşılaştırıldığında aynı gelir grubu ülkelerinin altında kalmaktadır.

Grafik 2: Banka Hesabı Oranı (% , 15+ Yaşı)

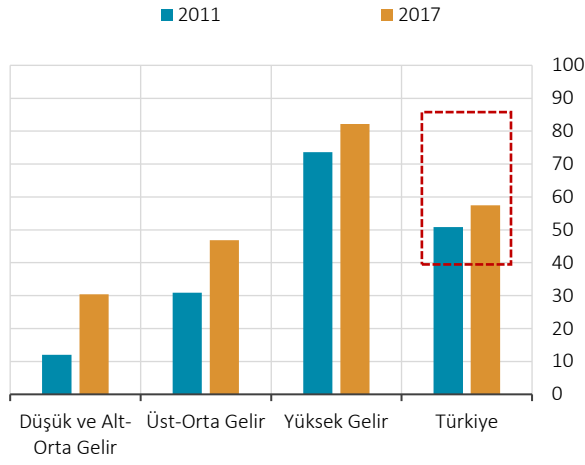
Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 3: Banka Hesabı Oranı (Cinsiyete göre, 2017 Yılı) (% , 15+ Yaşı)

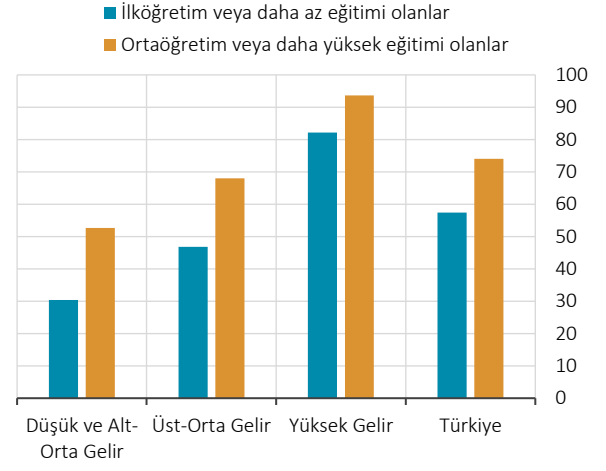

Kaynak: Dünya Bankası

Banka hesabı sahiplik oranının eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır. Yüksek gelir grubu ülkelerdeki düşük eğitilmiş bireylerin finansal hizmetleri kullanma oranı diğer ülkelere göre oldukça yüksek seyreder. Diğer bir ifadeyle, finansal kapsayıcılığı bireylerin eğitim durumuna göre ayrıştırdığımızda, yüksek gelirli ülkelerdeki ilköğretim veya daha az eğitime sahip bireylerin finansal hizmetlerden faydalanması diğer gelir grubundaki ülkelere göre oldukça yüksek seyreder (Grafik 4). İlköğretim veya daha az eğitime sahip kişilerin banka hesabına sahip olma oranı, 2017 yılında, yüksek gelirli ülkelere yüzde 82, üst-orta gelirli ülkelere yüzde 47, düşük ve alt-orta gelir grubu ülkelerinde yüzde 30 iken, Türkiye’de yüzde 58 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de düşük eğitilmiş bireylerdeki finansal kapsayıcılık seviyesi olarak görece daha yüksek olsa da 2011-2017 yılları arasındaki ilerlemesi sınırlı kalmıştır. Öte yandan, ortaöğretim ve daha üstü bir eğitime sahip bireylerin banka hesabına sahip olma oranı daha az eğitime sahip bireylerinkinden yüksektir (Grafik 5). Eğitim durumuna göre finansal kapsayıcılık farklılaşması, cinsiyete göre dağılımdaki kadar belirgin olmamakla birlikte, farklı gelir grubu ülkelerinin tümünde ortaya çıkmaktadır.

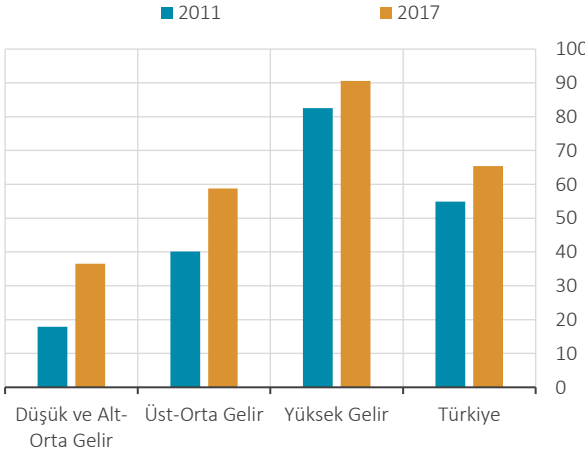
Grafik 4: Banka Hesabı Oranı (İlköğretim veya Daha Az Eğitimi Olanlarda) (% , 15+ Yaşı)

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 5: Banka Hesabı Oranı (Eğitime Göre, 2017 Yılı) (% , 15+ Yaşı)

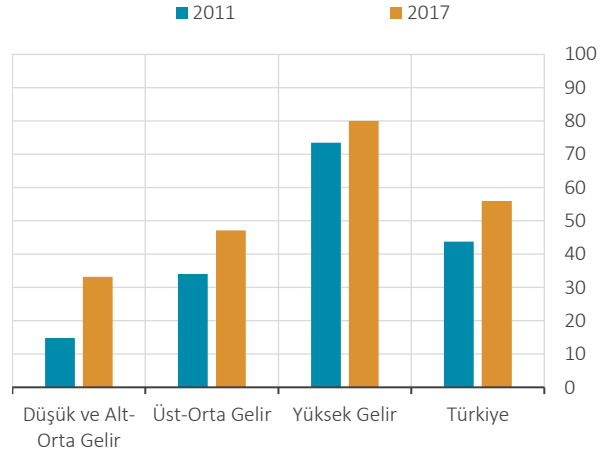
Kaynak: Dünya Bankası

Kırsalda yaşayan bireylerin banka hesabı sahiplik oranlarında da eğitim durumuna benzer eğilimler görülmektedir. Burada dikkat çeken, banka hesap sahiplik oranının yüksek gelirli ülkelerde kırsalda yaşayanlar için yüzde 90'ın üzerinde seyrederken, Türkiye'de bu oranın yüzde 65, üst-orta gelirli ülkelerde yüzde 59 ve düşük ve alt-orta gelir grubu ülkelerde ise yüzde 37 olmasıdır (Grafik 6). Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde kırsalda yaşayan bireyler için finansal kapsayıcılığın artırılması hususunda önemli alan olduğu söylenebilir.

Grafik 6: Banka Hesabı Oranı (Kırsalda Yaşayanlarda) (% , 15+ Yaşı)

Kaynak: Dünya Bankası

Son Gözlem: 2017

Grafik 7: Banka Hesabı Oranı (Genç Nüfusta) (% , 15-24 Yaşı)

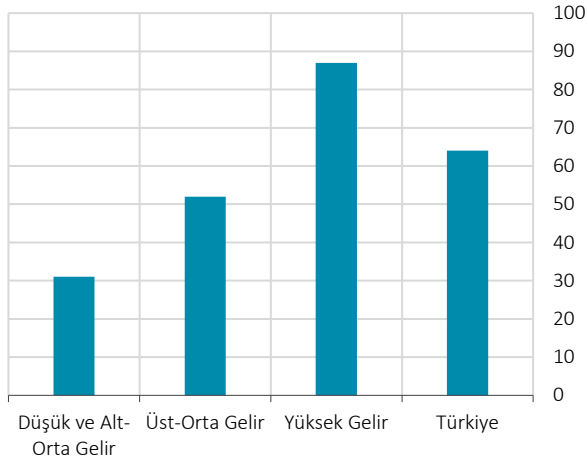
Kaynak: Dünya Bankası

Son Gözlem: 2017

Finansal kapsayıcılığın genç nüfus (15-24 yaş arası) arasındaki yayılımı gelecek açısından da fikir verici olacaktır (Grafik 7). Türkiye'de 2017 yılında, genç nüfusun (15-24 yaş) banka hesabına sahip olma oranı yüzde 56 iken, tüm 15 yaş üstü bireylerin hesap sahipliği yüzde 65 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, tüm gelir grubu ülkelerinde 15-24 yaş arası nüfusun 25 yaş üstü nüfusa göre banka hesabına sahip olma oranı düşüktür. Yaş gruplarındaki belirli bir seviyeye kadar farklılaşma, birçok ülkedeki, banka hesabı açmada 18 yaş şartının aranması ve genç nüfusun işgücüne katılım oranının düşüklüğüyle açıklanabilir. Bu durum, aynı zamanda, finansal kapsayıcılığı artırmak isteyen gelişmekte olan ülkeler için de bir fırsat sunmaktadır. Nitekim genç nüfusu finansal sisteme dâhil edebilecek düzenlemelerin desteklenmesi aynı zamanda finansal kapsayıcılığı da destekleyecektir.

Özellikle son yıllarda teknolojinin ilerlemesi ile dünya genelinde internet kullanımının çok hızlı yaygınlaşması ve dijital bankacılığın gelişiminin, finansal kapsayıcılığın artmasına olumlu katkı yapması beklenmektedir.⁴ 2017 yılı itibarıyla finansal kapsayıcılık bağlamında internet ve dijital bankacılık kullanımının farklı gelir grubu ülkelerindeki durumu Grafik 8 ve Grafik 9’da sunulmuştur. Dünya Bankası 2017 yılı verilerine göre, 15 ve üzeri yaş grubunda, önceki yılda mobil para ve internet kanallarını kullanarak fatura ödeyen, alışveriş yapan, havale gönderen veya alan bireyleri “dijital ödeme yapanlar ve alanlar” olarak sınıflandırmıştır. Bu tanıma göre dijital ödeme yapan veya alan bireylerin oranı⁵ ülke gelir seviyesi ile birlikte artmaktadır. Aynı ölçütün bireylerin eğitim durumuna göre kırılımında ise dijital finansal hizmetleri kullanım oranının eğitimle arttığı görülmektedir. Eğitim durumuna göre dağılımda, Türkiye’de düşük ve yüksek eğitilmiş bireyler arasında önemli bir fark olsa da düşük ve alt-orta gelir ile üst-orta gelir gruplarındaki farktan daha küçüktür. Artan genç nüfus, yükselen eğitim seviyesi ve teknolojik ilerlemelerin katkısı ile finansal kapsayıcılığın ülkemizde daha da artacağı ve yüksek gelir grubu ülkelere benzer şekilde aradaki farkın zamanla azalabileceği değerlendirilmektedir.

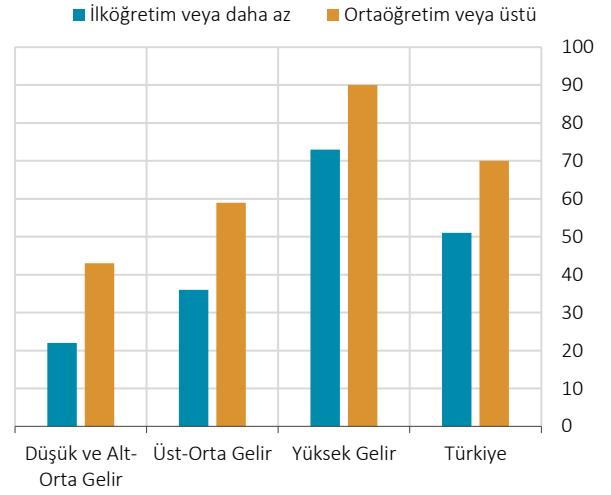
Grafik 8: Dijital Ödeme Yapma veya Alma Oranı (2017 Yılı) (% , 15+ Yaşı)

Kaynak: Dünya Bankası

Not: 2017 yılındaki anket verileri, 2016 yılında dijital ödeme alma ve yapmayı kapsamaktadır.

Grafik 9: Dijital Ödeme Yapma veya Alma Oranı (Eğitime Göre, 2017 Yılı) (% , 15+ Yaşı)

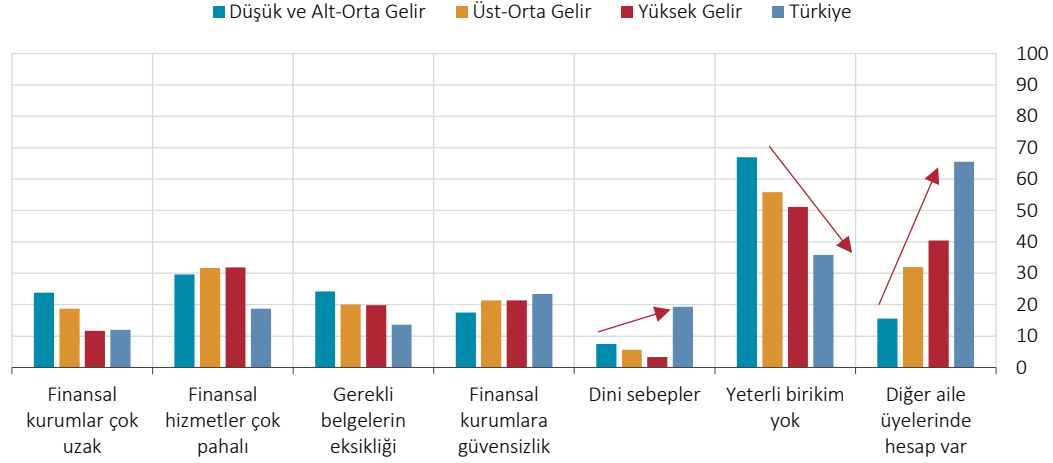
Kaynak: Dünya Bankası

Finansal kapsayıcılığın artırılmasının önünde hala birtakım zorluklar bulunmaktadır. Dünya Bankası verilerinden derlenen Grafik 10’da, herhangi bir finansal hesabı olmayan yetişkinlerin banka hesabı açmamasının sebepleri sunulmaktadır. Tüm gelir gruplarındaki en yaygın neden bireylerin yeterli birikiminin olmamasıdır. Hesap açmak için yeterli birikimi olmayanların oranı, düşük ve alt-orta gelir grubu içerisinde yüzde 67 iken, yüksek gelirli ülke grubunda yüzde 51 ve Türkiye’de ise yüzde 36’dır. Bireylerin hesap açmamasının genel ülke grupları açısından ikinci, Türkiye için ise birinci en önemli nedeni diğer aile üyelerinin hesabı olması olarak gösterilmektedir. Türkiye’nin genel olarak diğer ülke ortalamalarından bu açıdan önemli ölçüde farklılaşması, kadınların finansal kapsayıcılığının düşük oluşu veya kayıtlı işgücüne katılmalarının sınırlı olmasıyla açıklanabilir. Nitekim, ilk kısımda sunulan Grafik 3’deki bulgular savımızı destekler niteliktedir. Son olarak, ülkemizin diğer ülke gruplarından farklılaştığı diğer bir neden ise “dini nedenler” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, katılım bankacılığı ürün yelpazesinin geliştirilmesi, finansal kapsayıcılığı destekleyecektir. Diğer sebepler sırasıyla finansal hizmetlerin pahalılığı, bankaların uzak mesafede yer alması, doküman eksikliği ve finansal kurumlara olan güvensizlik olarak sıralanabilir.

⁴ Bknz. United Nations (2016), P. Gomber vd. (2017), ADB (2016).

⁵ Bu oran, bir hesaptan ödeme yapmak için mobil para, bankamatik kartı veya kredi kartı veya cep telefonu kullanan veya son 12 ay içinde faturalarını ödemek veya çevrimiçi bir şey satın almak için interneti kullananların anket katılımcıları içerisindeki yüzdesini ifade etmektedir.

Grafik 10: Banka Hesabı Açmama Nedeni (Herhangi Bir Finansal Hesabı Olmayanlarda, 2017 Yılı) (% , 15+ Yaşı)

Kaynak: Dünya Bankası.

Türkiye için Finansal Kapsayıcılık Endeksi ve Demografi İlişkisi

Bu bölümde, Türkiye'nin diğer ülke gruplarından farklılaştığı göstergelere yoğunlaşarak, finansal kapsayıcılık ile cinsiyet ve eğitim ilişkisi üzerinde durulmuştur. Temel olarak, Türkiye'deki bölgesel farklılıklar üzerinden finansal kapsayıcılığın farklılaşması incelenmiştir.⁶ Analizlerde Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ile Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri kullanılmıştır. TBB verilerinin ele alınan bölgeler için yıllık bazda 2010 yılında başlaması nedeniyle analiz 2010-2017 dönemini içermektedir. Bu kısımda, herhangi bir nedensellik tartışması yapmadan, finansal kapsayıcılığın bölgesel bazda ilişkili olduğu etkenlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Yapılan analizde, literatürde finansal kapsayıcılığı ölçmek için yaygın olarak kullanılan temel beş gösterge kullanarak bölgesel bazda finansal kapsayıcılık endeksi oluşturulmuştur. Bu bağlamda, literatürde yaygın olarak kullanılan beş farklı finansal kapsayıcılık değişkeni kullanılmıştır⁷:

1. 100,000 kişiye düşen ATM sayısı
2. 100,000 kişiye düşen banka şubesi sayısı
3. 100,000 kişiye düşen POS cihazı sayısı
4. Kişi başına düşen mevduat hesabı sayısı
5. Kişi başına düşen kredi miktarı

Değişkenlerdeki birim farklılıkları göz önünde bulundurularak, öncelikle basit bir yeniden ölçeklendirme yapılmıştır.⁸ Bu sayede tüm değişkenler sıfır ile bir arasında dağılan basit endekslere dönüştürülmüştür. Örneğin X_i değişkeni için yapılan standartlaştırma işlemi, her bir gözlemin örneklemin en küçük değerinden farkının, en büyük (max) ve en küçük (min) değerlerinin farkına bölümü ile yapılmıştır:

$$\hat{X}_i = \frac{X_i - \min(X_i)}{\max(X_i) - \min(X_i)}$$

⁶ Bölge olarak NUTS2 tanımlı 26 bölge kullanılmıştır.

⁷ Temel bileşenler analizi, çok değişkenli bir veri seti içerisindeki bilgiyi daha az değişkenle ve minimum bilgi kaybıyla açıklamak için kullanılmaktadır (bkz. Stock ve Watson, 2002). Diğer bir ifadeyle temel bileşenler analizi, birbiri ile yüksek korelasyonu olan değişkenleri kullanarak daha az sayıda fakat minimum bilgi kaybına sahip yeni değişkenler üretmek için kullanılmaktadır.

⁸ Klasik standartlaştırma yöntemi (her bir değişkenden kendi ortalaması çıkartılıp standart sapmasına bölünmesi) artı ve eksi değerler vereceğinden dolayı standartlaştırma yerine yeniden ölçeklendirme (rescaling) yöntemi tercih edilmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları oldukça yüksek olmasına rağmen, her bir değişken farklı bilgiler de içermektedir. Dolayısıyla, bu beş değişkeni ayrı ayrı kullanmak yerine temel bileşenler analizi yöntemi ile oluşturduğumuz finansal kapsayıcılık endeksini kullanmak ölçüm kabiliyetimizi güçlendirecektir.

Tablo 1: Korelasyon Matrisi

Değişken	Kişi Başı ATM	Kişi Başı Şube	Kişi Başı POS	Kişi Başı Hesap	Kişi Başı Kredi
Kişi Başı ATM	1				
Kişi Başı Şube	0.8918	1			
Kişi Başı POS	0.8621	0.9381	1		
Kişi Başı Hesap	0.9056	0.8280	0.7781	1	
Kişi Başı Kredi	0.7314	0.7089	0.5961	0.6442	1

Temel bileşenler analizi sonuçları Tablo 2’de sunulmaktadır. Buna göre birinci bileşen toplam varyasyonun yaklaşık yüzde 84’ünü açıklamaktadır. Diğer bileşenlerin bireysel katkısı oldukça küçük kalmaktadır. Dolayısıyla, beş farklı ölçütü aynı anda kullanmak yerine bu beş değişkenin doğrusal kombinasyonu olan birinci bileşenin kullanılması finansal kapsayıcılığın ölçülmesi için yeterli olacaktır. Temel bileşen analizi sonuçlarına göre finansal kapsayıcılık endeksi şu şekilde hesaplanmaktadır:

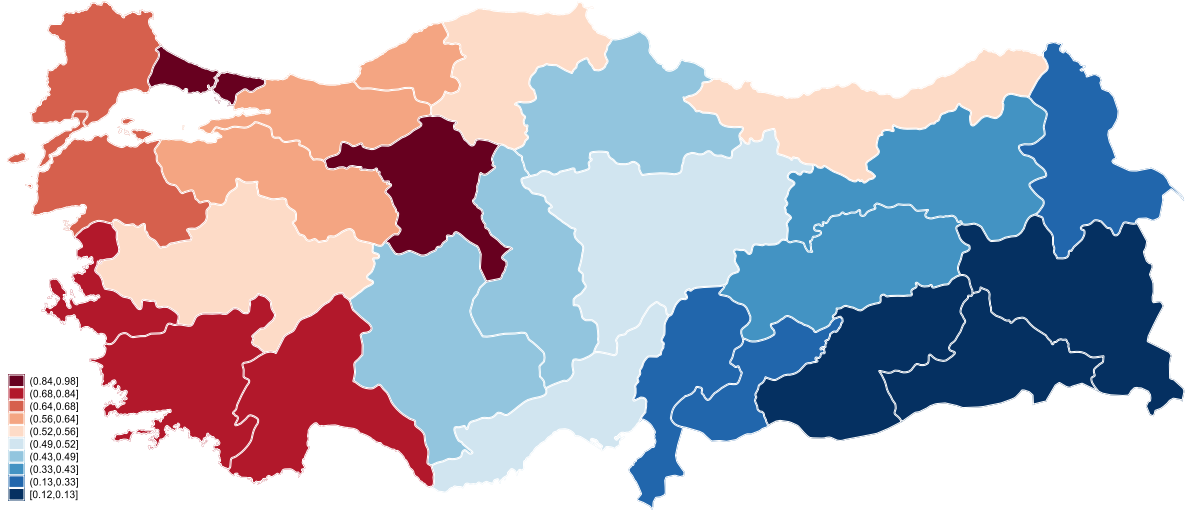
$$\text{Finansal Kapsayıcılık Endeksi} = 0.47 * (\text{Kişi başı ATM}) + 0.47 * (\text{Kişi başı Şube}) + 0.45 * (\text{Kişi başı POS}) + 0.45 * (\text{Kişi başı Hesap}) + 0.39 * (\text{Kişi başı Kredi})$$

Tablo 2: Temel Bileşenler ve Özdeğerleri (Principal Components And Eigenvalues)

Bileşen	Özdeğer	Açıklama Oranı	Kümülatif Oran
Bileşen 1	4.170	0.834	0.834
Bileşen 2	0.453	0.091	0.925
Bileşen 3	0.256	0.051	0.976
Bileşen 4	0.073	0.014	0.991
Bileşen 5	0.044	0.009	1.000

Finansal kapsayıcılık endeksinin NUTS2 bazlı dağılımı Grafik 11’de sunulmaktadır. Bulgular, finansal kapsayıcılığın bölgesel bazlı ekonomik kalkınma ile benzer bir dağılımı olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’nin ekonomik açıdan en gelişmiş bölgeleri (İstanbul ve Ankara gibi) ile az gelişmiş bölgeleri (Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi) arasında finansal kapsayıcılık yönüyle de ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

Grafik 11: Finansal Kapsayıcılık Endeksi NUTS2 Seviyesinde Dağılımı (2017 Yılı)

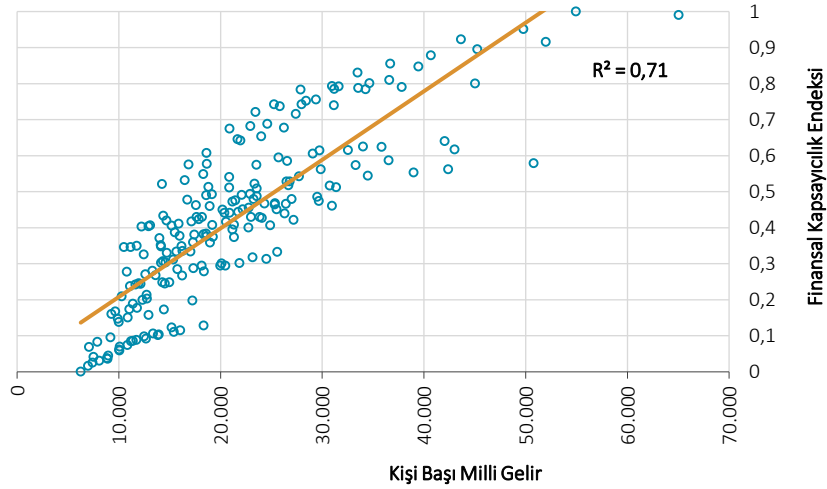

Kaynak: Yazarların hesaplamaları

Son Gözlem: 2017

Finansal kapsayıcılığın ekonomik kalkınma ile güçlü ilişkisi aslında Bölüm 2’de sunulan grafiklerde de görülmektedir. Bu ilişkinin Türkiye’de bölgesel olarak varlığını test etmek için kişi başı milli gelir ile finansal kapsayıcılık endeksi arasındaki ilişki Grafik 12’de gösterilmiştir. Grafiğe göre, kişi başı milli gelir ile finansal kapsayıcılık endeksi arasındaki ilişkinin pozitif ve güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, gelirin yüksek olduğu bölgelerde finansal kapsayıcılık da yüksektir.

Grafik 12: Kişi başı Milli Gelir-Finansal Kapsayıcılık Endeksi İlişkisi

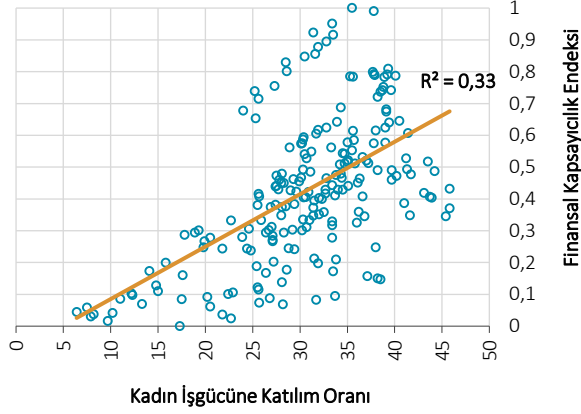

Kaynak: TBB, BDDK, TÜİK, Yazarların hesaplamaları

Son Gözlem: 2017

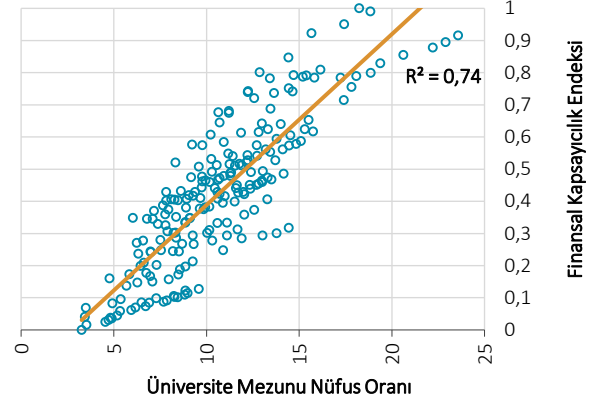
Finansal kapsayıcılık endeksi ile kadın işgücüne katılım oranı arasındaki pozitif ilişki Grafik 13’de gösterilmiştir. Buna göre, kadınların işgücüne katılım oranının yüksek olduğu bölgelerde finansal kapsayıcılık endeksinin de yüksek olduğu görülmektedir. Benzer ilişki üniversite mezunu oranı yüksek olan bölgeler ile finansal kapsayıcılık endeksi arasında da karşımıza çıkmaktadır (Grafik 14).

Grafik 13: Kadın İşgücüne Katılım Oranı-Finansal Kapsayıcılık Endeksi İlişkisi

Kaynak: TBB, TÜİK, Yazarların hesaplamaları Son Gözlem: 2017

Grafik 14: Üniversite Mezunu Oranı-Finansal Kapsayıcılık Endeksi İlişkisi

Kaynak: TBB, TÜİK, Yazarların hesaplamaları Son Gözlem: 2017

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, ilk olarak finansal kapsayıcılığın farklı gelir grubundaki ülkeler ile Türkiye'deki eğilimi karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. İkinci kısımda, Türkiye'nin benzer ülke gruplarından farklılaştığı noktalar bölgesel bazlı mikro veriler ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, finansal kapsayıcılık dünya genelinde son on yılda önemli düzeyde artmasına rağmen gelir düzeyine göre ülke grupları arasında ciddi farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. Türkiye özelinde bakıldığında, birçok gösterge benzer ülkelerin üzerinde olsa da finansal kapsayıcılığın cinsiyete ve eğitime göre dağılımında eşitsizlik olduğu da görülmektedir. Kadınların banka hesabına sahip olma oranı erkeklerin sahip olma oranının oldukça altındadır. Aynı şekilde, düşük eğitilmiş bireylerin finansal hizmetlerden yararlanma oranı ortaöğretim ve daha üstü eğitime sahip bireylerinkinden oldukça düşüktür.

Türkiye özelinde yapılan analizler, kadınların, bölgesel olarak, işgücüne katılım oranı ile finansal kapsayıcılık seviyesi arasında pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Öte yandan, eğitim seviyesi arttıkça finansal kapsayıcılığın da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'de finansal kapsayıcılığın artırılması önündeki en büyük engelin kadınların işgücü katılımı ve eğitim seviyesinin artırılması olarak özetlenebilir. Bunun yanı sıra, uygulanacak politikaların sosyokültürel ihtiyaçları karşılayabilecek düzeyde ürün çeşitliliğini sağlaması önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Asian Development Bank (ADB), (2016). Accelerating Financial Inclusion in South-East Asia with Digital Finance.
- Beck, T., Levine, R. and Loayza, R., (2000). Finance and the Sources of the Growth. *Journal of Financial Economics* 58(1), pp. 261–300.
- Beck, T., Demirguc-Kunt, A. and Levine, R., (2007). Finance, Inequality and the Poor. *Journal of Economic Growth* 12(1), pp. 27–49.
- Chen, M., Vanek J., Lund F. and J. Heintz with R. Jhabvala and C. Bonner, (2005). *Progress of the World's Women 2005: Women, Work and Poverty*. New York: United Nations Development Fund for Women.
- Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., (2013). *Financial Inclusion and Legal Discrimination Against Women: Evidence from Developing Countries*. Policy Research Working Paper; No. 6416. World Bank, Washington, DC.
- Demirguc-Kunt, A. and Levine R., (2008). *Finance, Financial Sector Policies, and Long-run Growth*. World Bank Policy Research Working Paper Series.
- International Monetary Fund, (2019). *Financial Access Survey*.
- Fletschner D., Kenney, L., (2011). *Rural Women's Access to Financial Services: Credit, Savings and Insurance*. ESA Working Paper No. 11-07, March. Food and Agricultural Organization of the United Nations, Rome.
- G20, (2018). *The Way Forward: How Data Can Propel Full Financial Inclusion for Women*.
- Gomber, P., Koch, J.A and Siering, M., (2017). Digital Finance and FinTech: Current Research and Future Research Directions. *Journal of Business Economics*, 67 (5), pp. 537–580.
- Grohmann, A., Klühs, T., & Menkhoff, T., (2018). Does financial literacy improve financial inclusion? Cross country evidence. *World Development*, Vol. 111(C), pp. 84-96.
- Seven, Ü. and Yetkiner, H., (2016). Financial Intermediation and Economic Growth: Does Income Matter? *Economic Systems*, 40(1), pp. 39–58.
- Stock, J.H., Watson, M.W., (2002). Forecasting Using Principal Components from a Large Number of Predictors. *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 97, No. 460, pp. 1167-1179.
- United Nations, (2016). *Digital Financial Inclusion*. International Telecommunication Union, Issue Brief Series, Inter-agency Task Force on Financing for Development, July. United Nations.

Görüş ve öneriler için:

Editör, *Ekonomi Notları*,

TCMB İdare Merkezi, Hacı Bayram Mah. İstiklal Cad, No: 10, Kat:15, 06050, Ulus/Ankara/Türkiye.

E-mail: ekonomi.notlari@tcmb.gov.tr